

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Erdő Péter

JOG, KÁNONJOG, KULTÚRA
EGY ÚJ ANTROPOLÓGIAI HELYZET
KÜSZÖBÉN

Terintetes Nagy 97

személyi szabályainak 32. és a leg szót:
újra újran választott tag, a külső kivétel
szabályába tartozó dolgozat felolvasását,
személyes megnevezés esetén beüld
legkelebb egy év alatt széklet foglalt; külsőben meg-
száza megnevezésén."

Lehetetlen esetek, melyekben kivált vidéken la-
gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallgat-
elűzni a szabály meg nem tartatását, amelyet
mint összes szabályzatunkat szőlőseink tekintetén
kivételre emelne figyelemre kellene J. Aladár
szükségtelen.

Indoklásba hozatik tehát, hogy egyelőre az
1861. ¹⁸⁶¹ig választott székletfoglatás által meg nem emel-
tekett tagok nevei a kivételből kitöröltesse, az 1861-
és 1865-ig választott a szabályokra emeltesse, jö-
vőre pedig a titoknoki hivatal oda utasítsa, hogy
evidenciában tartás végett az újban választottakat,
míg széklet nem foglaltak, a sorozatba fel ne vegye."

853
1865

Jan. 26. 1865.
Zollner Mór
Lugany Béla
Hollán Ernő

Kemény László
Königsberg László
Jóshörményi
r. tag Jolly János utaz
Gyengyfalva

Erdő Péter

JOG, KÁNONJOG, KULTÚRA
EGY ÚJ ANTROPOLÓGIAI HELYZET KÜSZÖBÉN

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2013. május 6-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Erdő Péter

JOG, KÁNONJOG, KULTÚRA
EGY ÚJ ANTROPOLÓGIAI
HELYZET KÜSZÖBÉN

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2013. szeptember 24-én

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-720-4

© Erdő Péter

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálinkás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

I. A JOG, AZ ERKÖLCS ÉS A KÁNONJOG

A kereszténység megjelenése óta a görög–római kultúra területén, majd a „nyugati civilizáció” kiterjedésével globális méretekben is megfigyelhető volt egyfajta kölcsönhatás a jog fogalmának alakulása és a kereszténység között. Az új vallás egyrészt kritikai funkciót töltött be az antik társadalomban talált jogi valóság irányában, másrészt hozzájárult a jogi gondolkodás további fejlődéséhez. Ennek egyik fontos jelensége, hogy a keresztény közösség, az Egyház a maga belső rendjét is saját jogrendként azonosította és fogalmazta meg. A kánonjog működése, elmélete és alakulása jelentős elemekkel gazdagította a nyugati kultúrát. Az egyházi jog vizsgálata társadalmaink mai helyzetében is fontos hozzájárulást jelenthet a joggal kapcsolatos alapvető problémák megoldásához.

A 20. században elterjedt és talán leginkább jellemző szemléletmód szerint a parancsoló erejű szabályok együttesének felfogott jog magának a társadalomnak egy belső követelményéből nyeri igazolását. A társadalom ugyanis nem létezhet, ha nem szervezett; de megfelelő jogi-normatív eszközök nélkül nem fogható fel szerves intézménynek. Így, ahol társadalmi intézmény van, ott szükségképpen van jog is; és ahol jog van, ez jele az intézmények létének is. Mindezt a jog institucionalista felfogásának nevezhetjük.¹ Ez a megközelítés elválasztja a társadalom jogi megszervezésének tapasztalati síkon szemlélt fel-

¹ LO CASTRO, G.: *Derecho Canónico*, in *Diccionario General de Derecho Canónico*, dir. J. Ota-
duy–A. Viana–J. Sedano, I–VII., Cizur Menor–Pamplona, 2012 (a továbbiakban DGDC), III,
75.

adatát a jog tartalmától. Ennek a két hangsúlynak az összekapcsolása alapozta meg évszázadokon át annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy milyenek a jó törvények, hogy hogyan kapcsolódik a jog az erkölcsi értékekhez. A pusztán funkcionális, szervezői jellegű jogszemlélet eltekint a normák etikai vonatkozásától.

A keresztény hagyomány a jogot – római előzmények alapján – összekötötte az igazságosság követelményével. Mint Szent Ágoston mondja: ahol nincs igazságosság, ott jog sincs.²

A jog társadalomszervező funkcióját csakugyan nem lehet elválasztani az erkölcsi vonatkozástól. A jog ugyanis tudatos emberi cselekedetek révén érvényesül. Követése ezért függ az emberek tudatától és lelkiismeretétől. A jogkövetést tehát befolyásolja a közgondolkodás – az Egyházban sajátosan is a hívő közvélemény –, amely a jogot tudomásul veszi, és pozitívan ítéli meg. Ebben az összefüggésben tűnik ígéretesnek az egyházjog működésmódjának a vizsgálata.

II. A KÁNONJOG SAJÁTOSSÁGA ÉS FUNKCIÓJA

1. A kánonjog teológiai megalapozásának szükségessége

A II. Vatikáni zsinat után katolikus körökben is többen kétségbe vonták az egyházjog létezésének a legitimitását. A kánonjog jelenségére adott teológiai magyarázat ezért különösen fontosnak tűnt. Amikor XXIII. János pápa 1959. január 25-én bejelentette a zsinat összehívását, ezt összekötötte az egyházi törvénykönyv, a *Codex Iuris Canonici* átdolgozásának programjával.³ Így a zsinat ügye az egyházjog problémájával valamiképpen kezdetről fogva összekapcsoló-

² S. AUGUSTINUS: *De civitate Dei*, 19,21; vö. LO CASTRO 76.

³ *Acta Apostolicae Sedis* (a továbbiakban AAS) 51 (1959) 65–69.

dott. Ez a kérdés tehát bekerült az Egyház átfogó megújulásának a sodrába.⁴ Ezért az Egyházi törvénykönyv reformjának munkálatai nem korlátozódtak részletkérdésekre, hanem arra irányultak, hogy az egész Egyház szükséges megújulásának összefüggésében domborítsák ki a jogi vonatkozásokat.⁵ Egyes szerzők mégis megkísérelték a jogot az Egyház sajátos természetétől idegen valóságként bemutatni. Több egyházjogász számára a jognak az Egyházból való száműzése csak úgy látszott elkerülhetőnek, ha megerősítik a kánonjog teológiai megalapozását. 1973-ban VI. Pál pápa már egyértelműen megfogalmazta az egyházjog teológiájának szükségességét.⁶ Kiindulópontként hivatkozott arra a tényre, hogy az Egyház Isten új népe, a megkereszteltek olyan közössége, amelynek szentségi természete és szerkezete van. Ebben a kegyelmet közvetítő szerepben részesül a kánonjog is.⁷ Ennek alapján sok szerző megkísérelte az Egyház jogi dimenzióját a 18. századtól alkalmazott *societas perfecta* (tökéletes társaság) kategóriáján túl az Egyháznak mint Isten népének és az üdvösség szentségének a gondolatával megvilágítani.⁸ Maga a II. Vatikáni zsinat sem alkalmazza már a *societas perfecta* kifejezést az Egyház megjelölésére.⁹ Teljes egyértelműséggel tanítja viszont, hogy az Egyház társadalmi valóság, *societas*, ám benne a földi társadalom és a kegyelmi közösség elválaszthatatlan egységet alkot.¹⁰ Egyháztani hangsúlyaihoz híven a II. Vatikáni zsinat az *Optatam Totius* kezdetű határozatban azt írja elő, hogy a kánonjogot a szemináriumok-

⁴ Vö. pl. NAUROIS, L. de: *Pour l'aggiornamento du Droit canonique. La règle de droit en Droit canonique*, in *Recue de droit canonique* 18 (1968) 271–302.

⁵ Vö. SCHMITZ, H.: *Reform des kirchlichen Gesetzbuches Codex Iuris Canonici 1963–1978* (Canonistica. Beiträge zum Kirchenrecht 1), Trier, 1979, 16–18. Vö. HERRANZ, J.: „*Codex Iuris Canonici (1983)*”, in *DGDC* II., 173–174.

⁶ *Communicationes* 5 (1973) 123–131; vö. SCHMITZ: *Reform* 64–65.

⁷ *Communicationes* 5 (1973) 124, 130–131; vö. SCHMITZ: *Reform* 18, 64–65. Ezeknek az elemeknek, különösen az Egyház szakramentalitásának bemutatásához lásd pl. ERDŐ, P.: *Le sacré dans la logique interne d'un système juridique*, Paris, 2009, 100–117.

⁸ Vö. pl. REDAELLI, C. R. M.: *Il concetto di diritto della Chiesa nella riflessione canonistica tra Concilio e Codice*, Milano, 1991, 261–262.

⁹ Vö. OCHOA, X.: *Index verborum cum documentis Concilii Vaticani Secundi*, Roma, 1967, 370.

¹⁰ CONC. VAT. II, Const. *Lumen Gentium* art. 8.

ban az Egyház misztériumának figyelembevételével kell tanítani.¹¹ A később mégsem kiadott egyházi alaptörvény (*Lex Ecclesiae Fundamentalis*) előkészítése során is leszögezték néhány alapvető kijelentést a kánonjog teológiai értékéről.¹² Carlo Redaelli összefoglalása szerint a zsinat és az azt követő erőfeszítések eredményeként négy teológiai téma kristályosodott ki az egyházjoggal kapcsolatban: 1. az Egyházi törvénykönyv átdolgozásának programja; 2. a jogellenesség; 3. az új egyháztani perspektívák és 4. az egyházjog bekapcsolása az Egyház misztériumának összefüggésébe.¹³

Az egyházjog teológiai alapjaira történő reflexió során néhány markáns irányzat is kirajzolódott, amelyeket iskola néven szokás említeni, bár ez a kifejezés egy folytonosan fejlődő szellemi hagyomány értelmében nem mindegyikükre illik.

2. A megalapozás különböző útjai

a) Bár az egyházjog megalapozása az újabb katolikus teológiában gyakran protestáns nézetek figyelembevételével, néha a velük folytatott párbeszédben történik, az *ortodox* teológiában is fontos szempontok alakultak ki, amelyek különösen is megvilágítják az Egyház jogának természetét.

A mai ortodox gondolkodásban az egyházjoggal kapcsolatban a főproblémának az tűnik, hogy mennyiben van sajátos minősége a „szent kánonoknak”, vagyis az első hét egyetemes zsinat rendelkezéseinek és a 691/692-ben tartott Trulluszi zsinaton elfogadott kánoni hagyománynak. A gyakorlatban az a kérdés, hogy mennyiben megváltoztatható ez az örökség.¹⁴ Az ezzel kap-

¹¹ CONC. VAT. II, Decr. *Optatam Totius* art. 16, 4.

¹² A *Lex Ecclesiae Fundamentalis* praeambulumáról szóló vitában a megalapozásra vonatkozó fontos teológiai kérdéseket tárgyaltak, vö. *Communicationes* 6 (1974) 69–71.

¹³ REDAELLI: *Il concetto di diritto*, 263.

¹⁴ Vö. ANASTASIOU, J. E.: *Can All the Ancient Canons Be Valid Today?*, in *Kanon* 1 (1973) 35–44; RODOPOULOS, P.: *The Ancient Church Canons and the New Greek Church Legislation*, i. m. 87–95;

csolatos ortodox teológiai és kánonjogi megfontolások bizonyos mértékig azt az ókeresztény szemléletet tükrözik, amely hangsúlyozta a dogmatikus és az egyházfegyelmi hagyomány szoros egységét. Ezeknek a gondolatoknak különleges aktualitása lehet a katolikus kutatás számára, amikor egy esetleges egyházi alaptörvény lehetőségét és szükséges tartalmát vizsgálja. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezeknek a „szent kánonoknak” a sajátos teológiai értékelése a nyugati egyházi hagyománytól sem idegen. Még a 16. században Melchior Cano is határozottan állítja, hogy a szent kánonok a Bibliához hasonlóan a Szentlélektől sugalmazott szövegek. Az egyházi kánonok eszerint, a Pszeudo-Izidor dekretálisgyűjteményében található egyik részlet alapján, a Szentlélek ösztönzésére keletkeztek, így tudatos és szabad megsértésük a Szentlélek káromlása, vagyis a legsúlyosabb bűn. Ez a szövegrészlet bekerült a *Decretum Gratianiba*.¹⁵ Melchior Cano mindezt annak megalapozására említi, hogy a teológusoknak szükségük van a kánonjog ismeretére.¹⁶

b) Az egyházjog megalapozásának problematikája a *protestáns* teológiában sajátos összefüggésben áll. Már Luther is különbséget tesz a lelki egyház és a testi, látható szervezetek között. A nagy reformátor hangsúlyozza, hogy a megigazultak összessége, amelyet egyedül Isten ismer, csak lelki fővel rendelkezik, ez pedig Krisztus, és csak a prédikáció, a szentségek és a kulcsok lelki hatalma irányítja minden világi uralom nélkül, erő nélkül, csak az igével (*sine vi sed verbo*). A későbbi protestáns magyarázat azután a látható egyházakat az egyetlen, láthatatlan, lelki egyháztól megkülönböztette, sőt olykor szembe is

RINNE, J.: *Common Canons and Ecclesiastic Experience in the Orthodox Churches*, in *Atti del Congresso Internazionale: Incontro fra canonici d'Oriente e d'Occidente*. ed. R. Coppola, Bari, 1994, I., 3–20; lásd még ŽUŽEK, I.: *Common Canons and Ecclesial Experience in the Oriental Catholic Churches*, i. m. 21–25.

¹⁵ C. 25 q. 1 c. 5: ed. *Corpus Iuris Canonici*, I–II., ed. Ae. Friedberg, Lipsiae, 1879–1881, I., 1008 („Talis enim presumptio manifeste unum genus est blasphemantium Spiritum sanctum, quoniam, ut iam prelibatum est, contra eum agit, cuius nisu et gratia sancti canones editi sunt”).

¹⁶ CANO, M.: *De locis theologicis*, Lib. 8, cap. 6: ed. Uő: *Opera*, Patavii, 1762, 223.

állította egymással a lélek egyházát és a jog egyházát.¹⁷ A láthatatlan egyháznak eszerint nincs hatalma, és nem végezhet jogcselekményeket, a látható szervezetek viszont nem alkotnak egyetlen világegyházat, és tagjaik között található bűnösök és megkeresztelt hitetlenek is. Ezekben az egyházakban az emberi jog (is) érvényesül, amely azonban csak másodlagos eszköz lehet. Ezt a gondolkodási irányzatot viszi tovább Rudolph Sohm radikális megfogalmazása, amely szerint az egyház lényege ellentétben áll a jog lényegével, és ezért a jog jelenléte az egyházban teológiailag elfogadhatatlan.¹⁸ Sohm tétele lényegét illetően két előfeltevére épül: az egyik egy pozitivista jogfogalom,¹⁹ a másik pedig annak feltételezése, hogy az őskeresztény korban csak karizmatikus egyházrend létezett, egyházjog azonban nem. Sohmnak ezt a második, történeti jellegű feltevését már a saját korában olyan híres egyháztörténészek cáfolták meg, mint Adolph von Harnack.²⁰

A 20. század protestáns teológiájában új elméletek születtek az egyházi jog megalapozására és pozitívabb értékelésére. Karl Barth az egyházat mint Krisztus testét emberi közösségként szemlélte. Az egyház emberi cselekménye-

¹⁷ Vö. HECKEL, M.: *Luther*, in *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. A. Erler–E. Kaufmann, I–V., Berlin, 1971–1998, III (1984) 105–106.

¹⁸ Vö. SOHM, R.: *Kirchenrecht*, I–II., Leipzig, 1892–1923; Uő: *Wesen und Ursprung des Katholizismus*. Leipzig, Berlin, 1912 (úny. Darmstadt, 1968); elméletéhez lásd pl. BARION, H.: *Rudolph Sohm und die Grundlegung des Kirchenrechts*, Tübingen, 1931; CONGAR, Y.: *R. Sohm nous interroge encore*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 57 (1973) 263–294 (bibliográfiával); SEBOTT, R.: *Fundamentalkanonistik. Grund und Grenzen des Kirchenrechts*, Frankfurt am Main, 1993 (Sohm gondolkodásának elemzése a rá adott válaszok történetével és irodalmával).

¹⁹ Vö. SEBOTT 203–204.

²⁰ Vö. pl. HARNACK, A. v.: *Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten*, Leipzig, 1910 (úny. Darmstadt, 1978); NAGLER, N.: *Frühkatholizismus. Zur Methodologie einer kritischen Debatte* (Regensburger Studien zur Theologie 43), Frankfurt am Main stb. 1994, 34–45.

iben mindig Krisztust tekintette az elsődleges szereplő alanyának.²¹ Erik Wolf,²² Hans Dombois²³ és Johannes Heckel²⁴ részben Barth nyomát követve jelentős értekezéseket tettek közzé erről a témáról. Közös vonásuk, hogy az egyházjogot teológiailag is igen fontos valóságnak tekintik.

c) A *katolikus* egyháztan összefüggésében az egyházjog teológiai megalapozásának kérdése másként merül fel. A II. Vatikáni zsinaton újra világos megfogalmazást nyert az az elv, amely szerint a látható és a láthatatlan Egyház egy és ugyanaz a valóság.²⁵

Az egyházjog teológiája mint külön tudományág a 18. század közepétől kezdett kibontakozni a Katolikus Egyházban. Eleinte ezt a diszciplínát egyházi közjognak (*ius publicum ecclesiasticum*)²⁶ nevezték. A téma katolikus képviselői elsősorban azt a törekvést utasították vissza, hogy az Egyház egész jogát betagolják az állam közjogába, és úgy adják elő, mint annak egy részét. Bellarmin Róbert definíciójából kiindulva leszögezték, hogy az Egyház olyan társaság,

²¹ Vö. BARTH, K.: *Die Ordnung der Gemeinde*, in UÖ., *Kirchliche Dogmatik. IV/2*, Zürich, 1964, 765–824; KUHN, C.: *Die theologische Begründung des Kirchenrechts in der Münchener Schule. Eine kritische Auseinandersetzung* (Studia Theologica Budapestinensia 2), Budapest, 1991, 74–80; ERDŐ P.: *Le sacré* 17, nr. 5.

²² WOLF, E.: *Recht des Nächsten. Ein rechtstheologischer Entwurf*, Frankfurt am Main, 1959; UÖ: *Ordnung der Kirche. Lehr- und Handbuch des Kirchenrechts auf ökumenischer Basis*, Frankfurt am Main, 1961; UÖ: *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt am Main, 1972.

²³ DOMBOIS, H.: *Das Recht der Gnade. Ökumenisches Kirchenrecht*, I., Witten, 1969; II–III., Bielefeld, 1974–1983; UÖ: *Hierarchie. Grund und Grenze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg–Basel–Wien, 1971.

²⁴ HECKEL, J.: *Lex charitatis. Eine juristische Untersuchung über das Recht in der Theologie Martin Luthers*, München, 1953.

²⁵ CONC. VAT. II, Const. *Lumen Gentium* art. 8, 1. Vö. PIUS XII.: *Enc. Mystici Corporis*, 1943, VI., 29, in AAS 35 (1943) 221 kk.; UÖ: *Enc. Humani generis*, 1950. VIII. 12, in AAS 42 (1950) 571.

²⁶ Vö. DE LA HERA, A. – MUNIER, Ch.: *Le droit public ecclésiastique à travers ses définitions*, in *Revue de Droit Canonique* 14 (1964) 32–63; ERDŐ, P.: *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht. Eine Einführung*, Hrsg. L. Müller (Kirchenrechtliche Bibliothek 4), Berlin, 2006, 125–126; CORRAL, C.: *Diritto pubblico ecclesiastico (Ius publicum ecclesiasticum)*, in *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, ed. C. Corral – V. De Paolis – G. Ghirlanda, Cinisello Balsamo (Milano) 1993, 413–417 (bibliográfiával); IBÁN, I. C.: *Derecho publico eclesiástico*, in DGDC III., 181–185.

amelynek tagjait az azonos hit megvallása, a szentségekben való közösség és a törvényes főpásztorok vezetése fogja egybe.²⁷ Az első összefoglaló mű, amely a kánonjogot és a teológiát ilyen értelemben tárgyalta, Georg Christoph Neller (†1783) munkája volt,²⁸ aki azonban szerkezetileg az Egyházat a Német-római Császárság mintájára fogta fel. Azt hangsúlyozta, hogy nemcsak az állam, hanem az Egyház is tökéletes társaság, így joga nem egy másik, magasabb emberi jogrend legitimációja alapján áll fent. Ugyanezt a tanítást fejlesztette tovább a 19. századi római iskola, amely az Egyházzal mint tökéletes társaságról beszélt. Éppen az Egyház teológiai természetére hivatkozva állította, hogy az az emberi társadalomban működő társaságok legmagasabb kategóriájába tartozik, akár csak a szuverén államok. Ennek az irányzatnak a legfontosabb képviselői voltak Camillo Tarquini (†1874),²⁹ Felice Cavagnis (†1906),³⁰ a 20. században pedig Alfredo Ottaviani (†1979).³¹ Eszmeviláguk teológiai mélységét nem egyedül az jelenti, hogy megalapozzák az Egyház szuverenitását és nemzetközi jogalanyiságát, hanem inkább azok az egyháztani megállapításaik, amelyek közül egyeseket a II. Vatikáni zsinat is hangsúlyoz. Ennek a római iskolának egy korai képviselője, Giovanni Soglia (†1856)³² a látható és láthatatlan Egyház egységét Krisztus megtestesüléséből vezette le.³³ Erre az alapgondolatra épít John Henry Newman (†1890) is, aki a megtestesülés tényétől a közvetítés művének gondolatán keresztül eljut a szentségi működés, vagyis a szent dolgok jelzése és ezzel egyidejű megvalósítása elvéhez, és megállapítja, hogy a teológia logikája sze-

²⁷ Vö. BELLARMINUS, R.: *Disputationes de controversiis christiana fidei adversus huius temporis haereticos*, Tom. II., lib. 3, c. 2, Venetiis, 1721, 53.

²⁸ *Principia juris publici ecclesiastici catholicorum ad statum Germaniae acomodata*, Francofurti et Lipsiae, 1746.

²⁹ *Iuris ecclesiastici publici institutiones*, Romae, 1860 (a mű több, mint húsz kiadást ért meg).

³⁰ *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, Romae, 1882–1883.

³¹ *Institutiones iuris publici ecclesiastici*. I–II., ³Città del Vaticano, 1957–1958. Vö. KALDE, F.: *Ottaviani, Alfredo*, in DGDC V., 848–850.

³² *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, Laureti, 1842; Uő: *Institutiones iuris publici et privati ecclesiastici*, Buscoduci, 1857.

³³ Vö. VECCHIOTTI, S. M.: *Institutiones canonicae ex operibus Ioannis Card. Sogliae excerptae*, I., 16 Augustae Taurinorum, 1876, III.

rint a szentségek éppúgy ebből az elvből következnek, mint az Egyház látható egysége. Ennek segítségével magyarázza az Egyház jogi jellegét. Gondolatai az Egyház egységéről és szentségi mivoltáról a II. Vatikáni zsinat után új aktualitást nyertek.³⁴

3. Az egyházjog teológiai alapjai

a) A II. Vatikáni zsinat az Egyházat úgy mutatta be mint Isten intézményes és így jogilag szervezett népét.³⁵ II. János Pál pápa az új Egyházi törvénykönyvet kihirdető apostoli rendelkezésében megállapítja: „Krisztus [...] nem rombolta le a törvénynek és a prófétáknak azt a gazdag örökségét, amely Isten népe történelme és tapasztalása révén az Ószövetségben fokozatosan halmozódott fel, hanem beteljesítette (vö. Mt 5,17), hogy új és mélyebb formában tartozzék hozzá az Újszövetség örökségéhez. Noha Szent Pál a húsvéti misztériumot magyarázva azt tanítja, hogy a megigazulás nem a törvény műveiből, hanem a hitből fakad (vö. Gal 2,16), mégsem zárja ki a tízparancsolat kötelező erejét (vö. Róm 13,8–10; Gal 5,13–25; 6,2), és nem tagadja Isten Egyházában a fegyelmi rend fontosságát (vö. 1Kor 5–6. fej.). Így az újszövetségi iratok lehetővé teszik számunkra, hogy még sokkal inkább felfogjuk ennek a fegyelemnek a jelentőségét, és jobban megértjük, hogy ez szorosan összefügg magának az evangélium üzenetének üdvösségszerző jellegével.”³⁶ Van tehát a kinyilatkoztatásnak és a hagyománynak egy jogi és törvényhozói öröksége, amely ma is működik az Egyház tevékenységének rendezése terén. Ezért kellett rögzíteni az Egyház szervezetének alapelemeit a kánonjogi kódexben is. Ezekről az alapvető struk-

³⁴ Vö. CONGAR, Y.: *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegerwart* (Handbuch der Dogmengeschichte III, 3 d), Freiburg–Basel–Wien, 1971, 96; ERDŐ, P.: *Cardinal John Henry Newman's Theology of Canon Law*, in *Studia Canonica* 30 (1996) 117–132.

³⁵ ERDŐ, P.: *Die Kirche als rechtlich verfaßtes Volk Gottes*, in *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl–H. Schmitz, Regensburg, 1999, 12–20.

³⁶ AAS 75 (1983) Pars II., S. X–XI.; magyarul: *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*, szerk. ford. és magyarázatot írta Erdő P., Budapest, 2001, 39.

túrákról II. János Pál az előzményekkel összhangban hangsúlyozza, hogy azokat az Egyház isteni alapítója határozta meg, illetve apostoli vagy más nagyon ősi hagyományon alapulnak. A hatályos egyházjog azonban tartalmaz ezeken kívül más szabályokat is, amelyek az Egyház működésének további részleteire vonatkoznak. Ez utóbbiaknak azonban az előzőkre kell épülniük.³⁷ Mindez azt jelenti, hogy a pápa egy alapvető intézményes jog jelenlétéből indul ki az Egyházon belül, és ezt megkülönbözteti a többi jogszabálytól. Mégis hangsúlyozza, hogy mindkét csoport a jog valóságához tartozik.³⁸

Az *intézmény* kategóriája manapság olyan közös központi elem, amelyre az egyházjogról szóló majdnem minden katolikus filozófiai és teológiai megfontolás épül.³⁹ Majd mindegyik katolikus elmélet két szintjét különbözteti meg az egyházjog valóságának, egyrészt az intézményes jogot, vagyis a lényegi jogrendet, amely a szerkezeti felépítés alapjait is tartalmazza, másrészt a tisztán egyházi eredetű pozitív jogszabályok együttesét. Az egyházjog megalapozásának keresése elsősorban az alapvető intézményes jog teológiai értékét vizsgálja, hiszen ennek segítségével nyerik el legitimitásukat a többi jogszabályok is.

b) Az a tény, hogy az Egyházat a kezdet kezdetétől Isten népének tekintették, a keresztények számára konkrét, struktúrateremtő jelentőségű volt.⁴⁰ A legkorábbi keresztények meggyőződése szerint Krisztus körül nem csupán szervezetlen tanítványi kör gyűlt egybe, hanem maga a választott nép, amely

³⁷ Vö. AAS 75 (1983) Pars II., XI.

³⁸ Vö. pl. JOANNES PAULUS II.: Allocutio, 1983. II. 3. nr. 8, in AAS 75 (1983) Pars I., 461.

³⁹ Vö. ERDŐ, P.: *La nozione dell'istituzione nel CIC (Osservazioni sul c. 86)*, in *Magister Canonistarum. Estudios con motive de la concesión al Prof. Dr. D. Urbano Navarrete S. I. del doctorado honoris causa*, ed. F. R. Aznar Gil (Bibliotheca Salmanticensis, Estudios 163), Salamanca, 1994, 54–59; UŐ: *Le sacré* 46–50, nr. 36–40; LA TORRE, M.: *Istituzione*, in *Enciclopedia filosofica*, Fondazione Centro Studi Filosofici di Gallarate, 2006, VI., 589f; MARCH, J. G. – OLSEN, J. P.: *Institutional perspectives on Political Institutions*, Oslo, 1996.

⁴⁰ Az egyházi közösségnek (*communiónak*) ez a tökéletes formája nem azonos az egyházzal való teljes közösségnek (*plena communio*) azzal a szakkifejezésként használt fogalmával, amely az Egyházi törvénykönyvben szerepel. Vö. ERDŐ P.: *Le sacré* 90–91, nr. 90.

felismerte a Messiást. Az egyes személyek meghívása a hitre, a keresztség, a többi szentségek és a hozzájuk kapcsolódó szolgálatok a közösség tagjai között egységet teremtettek (vö. 1Kor 12,1–31). Ennek az új népnek a működése kívánta meg, hogy szabályokat alkossanak. A legkorábbi időktől megvoltak azok az intézmények, amelyek a nagy döntéseket meghozhatták. Jeruzsálemben az apostolok és a presbiterek határozták meg, hogy milyen szabályokat kell követniük a pogányságból megtérőknek. Ahogyan az Apostolok cselekedeteinek leírásából kitérünk, a karizmát és az intézményt ugyanaz a Lélek járta át (vö. ApCsel 15,1–29).

Maga a *küldetés* szervező erő, amely a kezdet kezdetétől meghatározza az Egyház tevékenységeit és struktúráit.⁴¹ A küldetés intézményesítő szerepén belül külön jelentőséggel rendelkezik az apostolok, presbiterek, püspökök szolgálata és a karizmák jelenléte. Bár az egész Egyház részesül a küldetésben, amelyet ma az új evangelizáció keretében ismét erősen szokás hangsúlyozni, az első keresztény évszázadok forrásai az apostolok, a püspökök és a papok⁴² mint ordinált, felszentelt személyek feladatát állítják előtérbe, és őket Krisztus helyetteseként ábrázolják, akik a Mestert az Egyház felé is képviselik. Ilyen módon tág értelemben Krisztus vikáriusai.⁴³ A püspöki és presbiteri ordináció különleges részesedést közvetít Krisztusnak, a pástornak a küldetésében.⁴⁴

⁴¹ Vö. pl. PHILLIPS, G.: *La Chiesa e il suo mistero nel concilio Vaticano II. Storia, testo e commento della Costituzione „Lumen Gentium”* (ford. franciából), Milano, 1975 (4. utánnomás 1989), 109–111; MÜLLER, H.: *De analogia Verbum Incarnatum inter et Ecclesiam (L.G. 8a)*, in *Periodica de re morali canonica liturgica* 66 (1977) 499–512.

⁴² Presbiterek (áldozópapok).

⁴³ Vö. pl. CLEMENS: *Epistula ad Corinthios* 44,3; IGNATIUS: *Epistula ad Magnesios* 3,1–2; UÓ: *Epistula ad Trallianos* 3,1; UÓ: *Epistula ad Ephesos* 5,3; IRENAEUS: *Adversus haereses* III, 3,3; IV, 6,2; IV, 26,2–5; TERTULLIANUS: *De praescriptione haereticorum* 37,1; HIPPLYTUS: *Elenchos (Philosophumena)*, Praefatio; CYPRIANUS: *Ep.* 3,3,1; 59,5,1; 63,14,1,4; 66,4,2; 68,5,1; lásd ERDŐ P.: *Le sacré* 81–87, nr. 79–85.

⁴⁴ Vö. *Codex Iuris Canonici* (CIC) 1009. k. 3. §. Ezt a paragrafust XVI. Benedek pápa 2009. október 26-án kiadott, *Omnium in mentem* kezdetű motu proprioja (art. 2) fűzte a Codex szövegéhez. Eszerint: „A kik elnyerték a püspökség vagy az áldozópapság rendjét, küldetést és képességet kapnak arra, hogy Krisztusnak, a Főnek a személyében cselekedjenek, a diakónusok pedig erőt

Ez a szolgálat, vagyis a *sacrum ministerium*, mint II. János Pál pápa hangsúlyozta *Pastores dabo vobis* kezdetű apostoli buzdításában,⁴⁵ az Egyház nélkülözhetetlen építőelemei közé tartozik.

Az Egyház intézményesítő tényezői között azonban a központi szerepet *az ige és a szentségek* töltik be. Teológiai szempontból az isteni Ige megtestesülése az Egyháznak mint intézménynek a megalapozásában első helyen áll. A Krisztus-esemény történelmi hatásának valósága a korai keresztény hitvallásokban különösen is nyilvánvaló. Ilyen hitvallások már az Újszövetség irataiban is megjelennek.⁴⁶ Krisztus tetteit, szavait és tanítását tekintették a hit forrásának és szabályának. Ezek megőrzése kívánta meg az evangéliumok írásba foglalását. Az Újszövetség könyvei szoros kapcsolatban vannak az apostoli hagyománnyal. Az apostolok tekintélye tanítás és fegyelem területén egyaránt legitimáló elvként jelenik meg. Ezt tükrözik azok a korai keresztény rendtartások is, amelyek szerzőjük gyanánt az apostolokat tüntetik fel.

c) A fentiek alapján a teológia a közvetítésről szóló tanítás vonalán halad tovább. A *megtestesülés* maga a szentségi alapelv ősmintája. A kánonjog végső alapja eszerint magának a megtestesülésnek a misztériuma. Az Egyház nem csupán emberi társaság, hanem természetfölötti valóság is. Ezért tanítja a II. Vatikáni zsinat, hogy erős analógia áll fenn a megtestesült Ige misztériuma és az Egyház között. Krisztus embersége az isteni Ige eleven működésével szorososan összetartozik. Ehhez hasonló kapcsolat áll fenn a zsinat szerint az Egyház társadalmi szövődéke és Krisztus éltető Lelke között.⁴⁷

kapnak arra, hogy Isten népét szolgálják a liturgia, az ige és a segítő szeretet szolgálatában” („Qui constituti sunt in ordine episcopatus aut presbyteratus missionem et facultatem agendi in persona Christi Capitis accipiunt, diaconi vero vim populo Dei serviendi in diaconia liturgiae, verbi et caritatis”). A különbségtételhez lásd CONC. VAT. II, Const. *Lumen Gentium* art. 29.

⁴⁵ Art. 16.

⁴⁶ Vö. pl. 1Kor 15,3–5; Róm 1,3–4; 1Pét 1,18–21; 3,18–22.

⁴⁷ Vö. CONC. VAT. II., Const. *Lumen Gentium* art. 8, 1 és PHILLIPS, *La Chiesa e il suo mistero* 109–111; MÜLLER: *De analogia* 499–512.

Mivel az Egyház ilyen összetett valóság, ezért működhet a világban úgy, mint az üdvösség jele és eszköze, ahogyan a II. Vatikáni zsinat hangsúlyozza.⁴⁸ Ezekből az analógiákból fakad, hogy a zsinat egyháztana a *communio*, a közösségi részesedés elvére épül. Már Yves Congar hangsúlyozta, hogy a szentségi elvet a látható és a láthatatlan Egyház egysége alapozza meg.⁴⁹ Ez a látható és szakramentális vonás a kulcsa a gyakorlati következményeknek. Az üdvösség összefüggésében ugyanis a keresztények közötti kapcsolat jelentőséget nyer. A rítusok és az intézményes tevékenység összekötik a társadalmi dimenziót a belső étellel. Ezért szólnak a zsinat utáni szerzők az Egyházzal mint messiási népről, az üdvösség eszközéről, a világ világosságáról és a föld sójáról.⁵⁰ Ezért minősíthetik egyesek az egyházjog szerepét is szentségi jellegűnek.⁵¹ Ugyanakkor a teológia számot vet azzal, hogy az Egyház magában hordozza a bűn következményeit. Ezekről nem mentes közösségi és intézményes működése sem. Az Egyház ugyanis szent, de ugyanakkor megújulásra, megtisztulásra szorul.⁵²

Az Egyház a görög *koinónia* szó újszövetségi értelmében nem egyszerűen társadalmi szerveződés, hanem közösségi részesedés valakikkel valamiben. Alapvetően az Egyház az Atyával és Jézus Krisztussal kapcsolja közösségbe az embert (1Jn 1,3–7). Ám a *communio* ekkleziológia keretében felmerül az egyetemes Egyház és a részegyházak közössége,⁵³ a katolikus keleti egyházak kö-

⁴⁸ Vö. CONC. VAT. II., Const. *Lumen Gentium* art. 1.

⁴⁹ CONGAR: *Die Lehre von der Kirche* 96.

⁵⁰ Vö. Mt 5,13–16; CONC. VAT. II., Const. *Lumen Gentium* art. 9, 2. Lásd még SEMMELROTH, O.: *Die Kirche als Ursakrament*, in *Mysterium Salutis. Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Hrsg. J. Feiner – M. Löhrer, IV/1, Einsiedeln–Zürich–Köln, 1972, 329–330; CONGAR, Y.: *Un popolo messianico. La chiesa, sacramento di salvezza. La salvezza e la liberazione* (Biblioteca di Teologia Contemporanea 27) (ford. franciából), Brescia, 1977, 69–91. Az Egyházi törvénykönyv reformjának összefüggésében vö. *Communicationes* 1 (1969) 97–98; SCHMITZ: *Reform* 18, 64–65.

⁵¹ Vö. BALTHASAR, H. U. v.: *Casta Meretrix*, in Uő: *Sponsa Verbi. Skizzen zur Theologie*, II., Einsiedeln, 1961, 203–305.

⁵² Vö. CONC. VAT. II., Const. *Lumen Gentium* art. 8, 3; BALTHASAR: *Casta Meretrix*, 203–305; ERDŐ P.: *Le sacré* 105, nr. 107.

⁵³ CONC. VAT. II., Decr. *Ad Gentes* art. 19.

zössége az Apostoli Szentszékkal,⁵⁴ sőt a Katolikus Egyház különböző mértékű közössége is más keresztény egyházakkal és felekezetekkel.⁵⁵ De a közösséget jelölő latin szó, a *communio* utalhat az Eucharisztia vételére, sőt az Egyház egészére is mint a hívek közösségére.⁵⁶ Mindez pedig a Szentháromság életével áll szoros összefüggésben.⁵⁷

III. A KÁNONJOG ÜZENETE A MAI JOGI KULTÚRA KÖRNYEZETÉBEN

A bemutatott teológiai megfontolások jelzik, hogy az Egyház saját jogának megalapozásában a legitimitás szempontja ma is központi kérdés. Ez a legitimitás – vallási közösségről lévén szó – teológiai jellegű. Ugyanakkor – mint láttuk – a 19–20. században a hivatkozási alapok terén jelentős eltolódás figyelhető meg. A jogi institucionalizmus irányzatának első képviselői nem éppen keresztény ihletésű szerzők voltak. Mégis az utóbbi idők kánonjogi önértelmezésének jogfilozófiai hátterét fokozódó mértékben egyfajta keresztény institucionalizmus alkotja. Ebbe illeszkedik az „elsődleges jogrend” fogalma, amely a kánonjog szuverenitásának kifejezésére szolgál, mert azt erősíti meg, hogy az Egyház belső joga nem egy másik jogrend alrendszere, hiszen az Egyház is képes arra, hogy jogának a hívő közösségen belül érvényt szerezzen. Ennek ugyanis – eltérően az állami jog működésétől – a fizikai kikényszeríthetőség nem döntő feltétele. A egyházjogot megalapozó legújabb elméletek – szemben a 19. század egyházi közjogával és a tökéletes társaság eszméjével – nem csupán társadalomfilozófiai elvekre hivatkoznak, hanem magára a kinyilatkoztatásra. Ennek

⁵⁴ CONC. VAT. II., Decr. *Orientalium Ecclesiarum* art. 24.

⁵⁵ CONC. VAT. II., Decr. *Unitatis ed redintegratio* art. I és 3.

⁵⁶ I. m. art. 2. Utalhat akár Krisztus misztikus testének egészére is, vö. CONC. VAT. II., Const. *Lumen Gentium* art. 50.

⁵⁷ Vö. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDELI, Litt. *Communio notio*, 1992. V. 28, nr. 4–5, in AAS 85 (1993) 839–841.

az egyházi közösségen belül, amelyet éppen a hit, a közös szentségi cselekmények és a főpásztori vezetés kapcsolnak egybe, társadalmi realitása van.

A skolasztikus és újskolasztikus rendszerben a jogot általában az igazságosság követelményéből vezették le. Ezért még az újkorban is több figyelmet szenteltek a jogszabályok vagy a viselkedési normák egyes fajainak, például a törvényeknek, mint a jog fogalmának. Ez utóbbit általában az igazságossággal együtt az erkölcssteológia keretében tárgyalták *De iustitia et iure* cím alatt.

Éppen az institucionalizmushoz fűződő sajátos kapcsolata hívja fel ma a figyelmet a kánonjogra a jog működése általános problémáinak a megoldása szempontjából. Az intézményes jog a társadalmi valóságban gyökeredzik. A szabályszerű működéseket előíró normák rendszerével szemben az a kérdés merül fel, hogy tényleg hatékonyan alakítják-e az egyén és a közösség viselkedését. Az igazságosság követelményrendszerének felfogott joggal szemben viszont a normatív legitimitás a fő kérdés. Találkozhat-e ez a két szempont vagy párhuzamos vonalak módjára futnak egymás mellett?

A civil társadalmak tekintetében manapság felmerül a jog és erkölcs nélküli, de valamiképpen mégis szabályozott működés gondolata vagy illúziója. Ezt az elképzelést bátoríthatják olyan jelenségek, mint a tömegtájékoztató rendkívüli hatékonysága és viselkedést alakító ereje vagy a pénzügyi, biológiai és egyéb hatások útján történő vezérlés tapasztalatai. Ha azonban csupán ilyen módszerekkel kísérreljük meg szabályozni egy társadalom működését, az emberi személy szabadsága számára vajmi kevés lehetőség marad. Ezzel szemben a kánonjogban a vallási meggyőződés segítségével a hit intézményesítő erővé válik. A legitimitás visszahat a tényleges működőképességre. Persze egy nem állami jellegű jogrendben ennek a legitimációnak a súlya – éppen a kikényszeríthetőség fizikai oldalának hiánya miatt – még nagyobb. A norma teológiai, morális legitimitása még a jogbiztonságnál is fontosabb. Ezért a kánoni szisztémában mindig feszültséget jelent, ha jogvélelmekre, fikciókra kell támaszkodnunk

a tényleges lelki-erkölcsi valóság helyett. Ez ugyanakkor mindig is nélkülözhetetlen marad, mert a földön járó Egyház a társadalomban létezik. Ezért a jogot alkalmazó ember csak a saját korlátozott megismerő képessége alapján járhat el. Itt is igaz az elv: *de internis non iudicat praetor*. Az ilyenfajta legitimitáson alapuló jog működésének feltétele, hogy az Egyház világnézeti közösség.

De az állami jogrendek kapcsán is felmerül a kérdés, hogy amennyiben nem kívánunk a szabad emberi döntésekről lemondani a társadalmi viselkedés szabályozásában, akkor nincs-e szükség mégis valamilyen közös világnézeti bázisra, ha tetszik, etikai minimumra, amely az önkéntes jogkövetést megalapozza.

Különösen aktuálisnak látszik mindez Hans Kelsen tiszta jogtanának és a nyomában kibontakozó jogfilozófiai gondolkodásnak a tükrében. A mai kommentátorok hangsúlyozzák, hogy Kelsen szerint a jog semmi egyéb, mint a társadalmi kontroll rendszere.⁵⁸ Kelsennél jog és erkölcs mereven elválik egymástól.⁵⁹ Ez viszont oda vezet, hogy a szerző normatív tudományként minősíti ugyan a jogot, mégis mentes marad a normatív elköteleződéstől. Szól ugyan jogi alapnormáról, de hangsúlyozza, hogy ez erkölcsileg nem kötelező. Akkor viszont milyen értelemben beszélünk normativitásról? Nyilván nem eleendő csupán leíró szociológiaként kezelni a jogot, hanem előíró, valamilyen összefüggésben kötelező normák rendszerének kell azt tekintenünk. Ez Lars Vinx szerint valamilyen természetjogi gondolathoz vezethet.⁶⁰ Természetesen a mai jogtudomány számos összefüggésben beszél alapjogokról, sőt éppen a bírósági gyakorlatban új és új úgynevezett alapjogok bukkannak fel. Ezeknek a tekintélye azonban éppenséggel a természeti visszacsatolástól függ. Kelsennél

⁵⁸ VINX, L.: *Hans Kelsen's Pure theory of law: Legality and Legitimacy*, Oxford University Press, 2007, 10.

⁵⁹ Vö. i. m. 67–71.

⁶⁰ I. m. 14.

ugyanakkor a jog és az állam bizonyos azonosítása figyelhető meg.⁶¹ A kánonjog azonban túllép ezen a kategórián, ahogyan nem fért bele a jog kizárólag állami eredetét valló marxista szemléletbe sem.

Hans Kelsen tiszta jogtanát méltán minősítik a jog tisztán jogi legitimációja elméletének,⁶² sőt jogi relativizmusnak is.⁶³ Mivel Kelsen a jogról beszélve túltekint az egyes nemzetállamok keretein, felfogását jogi kozmopolitizmusnak is minősítik.⁶⁴ Ezzel a látásmóddal szembesülve reálisnak tűnik az alternatíva: vagy lemondani a jogról mint a társadalmi viselkedés normatív szabályozó rendszeréről és átadni a teret a különböző manipulatív technikáknak, vagy – kitágult és saját tudásunk határait egyre jobban érzékelő világkép alapján – keresni azokat a természeti összefüggéseket, amelyek imperatívuszt jelentenek szabad cselekvésünk számára. Ez utóbbi esetben új távlat nyílik a közös világnézeti szempontok előtt is. Új feladatok jelentkeznek a jogalkotás és a jogalkalmazás területén, amelyek a normák legitimitásának alapján oldhatók meg. A pusztán egymásra hivatkozó jogi normák szaporítása helyett összefüggő és értékes rendszer rajzolódhat ki. Ebben újra jelentkezhetnek olyan helyzetek, amelyekkel a kánonjog is gyakran szembesült hosszú története során, és amelyekre lehetséges megoldásokat is talált.

⁶¹ I. m. 15.

⁶² I. m. 59–66.

⁶³ I. m. 134.

⁶⁴ I. m. 176–207.

Erdy János
Bochtovich Ruffözse

Wenzel Gusztáv

Jábiar Gabon
Nagy János

Terintetes Nagygyűlés! Arany János

Minia felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Mindem sijnomon választott tag, a külső kövétel
lével, osztályába tartozó dolgotat felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetős esetén beüldé
sével, legfeljebb egy év alatt sörét foglat; külsőben meg
választása meg nem működően:

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la
kolé gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallga
tag elvérsni e szabály meg nem tartatását, amlyet
tesz, mint örves szabályzatunkat erőlköndt terintetes
át söröségteleu.
Judithányba koratit tehát, hogy egyelőre a
határidőt s sörfoglalás által meg nem
határidőket, az 186

